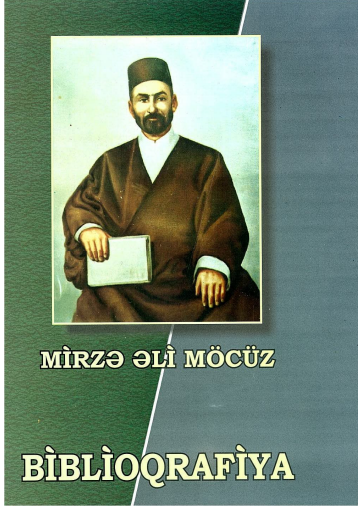


MİRZE ELİ MÖCÜZ HAKKINDA ÜÇ ESER

Bilgehan A. Gökdağ*



20. Yüzyıl Azərbaycan edebiyatının ən önəmli təmsilçilərindən olan Mirze Eli Möcüz (1874-1934) haqqında İran'da və Azərbaycan'da çox sayda tədqiqat aparılmışdır. Şairin həyatını və əsərlərini mövzu alan tədqiqatların çoxluğu neredəyə bir "Möcüzşinaslıq" sahəsi yaratmışdır deyə bilərik. Möcüz üzərində tədqiqat aparan elmlər adamlarından biri də Ferman Həlilov'dur. Möcüzə əlaqəli 30 ildən bu yana sürdürdüyü tədqiqatlar nihayət kitəblər halində elimizin altındadır. Ferman Həlilov'un Möcüz'ə əlaqəli ilk kitabı "*Mirze Eli Möcüz - Bibliyoqrafiya*" adını daşıyır. Kitəblər, 2007 ildə Bakı'da Nurlan Yayın-

ları arasında çıxmışdır. Möcüz'ə əlaqəli 1921-2007 illəri arasında nəşredilən kitəblər, dərjələrdəki məqalələr və qəzetə yazıları əsərin əsasını təşkil etməkdədir.

Mirze Eli Möcüz'ün əsərləri, həyatı və şairliyi haqqında Azərbaycan Türkcəsi, Türkiyə Türkcəsi, Farsça, İngilizcə, İtalyanca və Rusça yazılmış kitəblər və məqalələrin listesi bu kitəblərdə oxuyuculara təqdim edilmişdir. Ferman Həlilov'un verdiyi məlumatlardan Mirze Eli Möcüz'ün seçmə şiirlərinin toplanmış ilk əsəri 1945 ildə İran'da nəşredilmişdir. K. Memmedli tərəfindən çap edilən bu əsər daha sonrakı illərdə Azərbaycan Türkcəsi və Rusça olaraq Bakı'da bir neçə dəfə çap edilmişdir. Möcüz'ün şiirləri fərqli şəxslər tərəfindən yene fərqli tarixlərdə və yerlərdə toplanmış və kitəblər olaraq nəşredilmişdir. Bu kitəblərin sayı 13'dür. Ən son çap edilən əsər "Şebüsterli Mirze Eli Möcüz, Şeirler, Bakı, Oskar 2007" künyesiylə Kamil Veli Nərimanoğlu'na aittir. Möcüz'ün həyatı və sənəti haqqında çap edilən tədqiqat və təzələrin sayıca fəzalılığı da gözəndən qaçmamaktadır.

Bibliyoqrafiya adlı kitəblərdə əlavə Möcüz'ün şiirlərinin hansı kitəblərdə yer aldığı da əlifbətik bir düzən içində sıralanmışdır. Ferman Həlilov'un Möcüz haqqında illərdir çap etdiyi tədqiqatların nəticəsi olaraq ortaya çıxan 148 səhifəlik "*Mirze Eli Möcüz-Bibliyoqrafiya*" adlı əsər Möcüz üzərində bundan sonra tədqiqat aparanların işini asanlaşdıracaq nitəlikte olub önəmli bir boşluğu dolduracaq kılavuz kitəblər hüviyyətindədir.

Ferman Həlilov'un "*Mirze Eli Möcüz'ün Elyazmaları*" (Bakı-2008) adlı əsəri Səlmən Mümtəz adına Azərbaycan Respublikası Dövlət Edebiyat

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

ve İncesenet Arşivi'nde bulunan Möcüz'e ait şiirlerin el yazmalarını ihtiva etmektedir. Şairin kendi kaleminin çıkan şiirlerin el yazma biçimleri ilk defa bu kitapta dikkatlere sunulmaktadır. Burada Möcüz'e ait 78 şiir, 13 rubai ve 4 adet tamamlanmamış şiir parçası yer almaktadır. Şiirlere ait elyazmalarının faksimileleri verildikten sonra her şiirin başlangıç ve bitiş mısralarıyla ölçüsü ve hacmine ait bilgiler kitabın "avtoqrafların təsviri" (elyazmalarının təsviri) bölümünde bulunmaktadır. 77 ve 78 numaralı şiirler araştırmacı tarafından pornografik nitelikte bulunduğu için el yazmaları da kitaba dahil edilmemiştir.



Eserin giriş kısmında "Mirze Eli Möcüz'ün Avtoqrafları və Eserlerinin Bakı Neşrləri" adlı bölümde Möcüz'ün kendi el yazısıyla yazılmış olan şiirlerinin hangi kütüphane ve arşivlerde bulunduğu hakkında doyurucu bilgiler bulunmaktadır. Azərbaycan Cumhuriyeti'nde Möcüz'ün şiirlerinin

toplandığı kitap neşirleri hakkında değerlendirme yapan Helilov özellikle K. Memmedli'nin neşirlerini haklı olarak eleştirmiş, Sovyetler Birliği döneminde bilimin nasıl ideolojinin emrine verildiğini bu çalışmasında belgeleriyle ortaya koymuştur. Möcüz'ün Sovyet sosyalist anlayışıyla bağdaşmayan şiirleri K. Memmedli tarafından ya çıkarılmış, ya da bazı kelime ve cümleler değiştirilerek sosyalizm fikriyle uyumlu hale getirilmiştir. Mesela Möcüz'ün kendi kaleminde çıkan biçimi

Nolurdu birce nizama düşeydi maşınlar,

Hilas olaydım elinden bu keckabırkann.

Mısraları K. Memmedli neşrinde

Urus yolu açılardı kaçaydın ey Möcüz,

Hilas olaydın elinden bu keckabırkann.

şekline dönüştürülmüştür. Yine Möcüz'ün "Fransızca ohuyun, hem de mahut tohuyun" mısraı Memmedli neşrinde "Siz Urusça ohuyun, hem de mahut tohuyun" biçimiyle kitaba girer. Ferman Helilov bu çalışmasıyla Sovyetler Birliği döneminde edebiyat araştırmalarının nasıl ideolojinin emrine verildiğini, bilimsellik kılıfı altında sosyalist anlayışa hizmetin esas olduğunu belgeleriyle ortaya koymuştur.

Ferman Helilov'un Möcüz'le ilgili en son yayımlanan kitabı "**Cenubi Azərbaycan Şairi Mirze Eli Möcüz**" adını taşımakta olup, Bakü'de Elm ve Teshil Yayınları arasından 2010 yılında çıkmıştır. Möcüz'ün hayatı, sanatı ve eserleri hakkında yapılan araştırmaların neticelerini tam ve

sistemli şekilde yansıtan bu eser "müellifden" ve "netice" kısımları haric beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Mirze Eli Möcüzün Mühiti ve Heyati" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Möcüz'ün çocukluk ve gençlik devrelerini geçirdiği 1874-1890 yıllarının Şebüster kasabası hakkında bilgiler verilmiş ve Möcüz üzerinde Şebüster kasabasının etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. 1890-1906 yılları arasında Möcüz'ün İstanbul'da yaşadığını öğreniyoruz. Şairin İstanbul'a geliş sebebi, burada geçen hayatının 16 yıllık kısmı, İstanbul'un Möcüz'ün dünya görüşünün şekillenmesindeki yeri bu bölümde ele alınıp incelenmiştir. Möcüz kendisi gibi İran'dan İstanbul'a gelen Şebüsterli hemşehrilerinin "Valide Han"da kaldıklarını şu mısralarda ortaya koyar:

O gün ki getdi Şebüster Cavanları éyzen,

O gün ki oldu bize "hané-Valide" Mesken.

1906 yılında İstanbul'dan Şebüster'e geri dönen Möcüz 1920 yılına kadar burada gördüğü aksaklıklar ve toplumsal çürümeler karşısında halkı eğitici sohbetlerde bulunmuş, halkın rahatça anlayacağı tarzda şiirler yazarak etrafını aydınlatmaya çalışmıştır. Yine bu bölümde Kaçar hakimiyetinin sonu ve Rıza Pehlevi'nin şahlığının ilk dönemleri olan 1920-1933 yılları arasında Möcüz'ün faaliyetlerinin karakteri, sosyo-kültürel hayatın canlanmasına tesiri ve sonuçları araştırılıp ortaya konmuştur.

Kitabın 2. bölümü "Mirze Eli Möcüz'ün İranlı ve Şimali Azerbaycanlı Müasirleri" adını taşımakta olup, burada 20. yüzyıl yeni Fars şiirinin ön-

cüleri olan M. Bahar, İ. Mirze, E. Lahuti, E. Gilani ile olan ilişkileriyle birlikte ayrıca Molla Nesreddin dergisinden C. Memmedguluzade ve M. E. Sabir'le olan dostlukları araştırılmış, Bu ilişki ve dostlukların Möcüz'ün sanatına olan etkileri tespit edilmiştir. Möcüz'ün Güney Azerbaycan aydınlarıyla birlikte çeşitli sanatlarla meşgul olan Şebüster aydınları ile olan karşılıklı münasebetleri, etrafına topladığı taraftarlarla oluşturmaya çalıştığı sosyo-kültürel muhit, buradan yaymaya çalıştığı demokratik fikirler yeni arşiv belgelerinin ışığında yine bu bölümde dikkatlere sunulmuştur. Ayrıca Möcüz'ün çağdaşlarının hatıraları ve devrin matbuatına yansıyan bilgi ve belgelerin de bu bölüm hazırlanırken sıklıkla başvuru kaynakları olduğunu da belirtmeliyiz.



Möcüz'ün şiirlerinde ele aldığı konular ve fikirler, klasik edebiyat ve folklordan beslenmesi, sanatının bazı özellikleri, şiirlerinin dili gibi konular

üçüncü bölümde “Mirze Eli Möcüz’ün Yaradıcılığının Esas İstikametleri ve Bezi Senetkarlık Hüsusiyyetleri” başlığı altında incelenmiştir.

“Mirze Eli Möcüz’ün Eserlerinin Neşri” adlı dördüncü bölümde Möcüz’ün şiirlerini ilk defa toplayan ve neşreden kişinin K. Memmedli olduğu bilinmekteydi. Helilov bu çalışmasında Memmedli’den önce C. Memmedguluzade, E. Şebüsteri, H. M. Nahçıvani, E. Nahçıvani, M. Müeddeb, K. Paşazade, E. Bireng, Y. Heyrabi, M. Mehemedi’nin çalışmaları olduğunu belgelemiştir. Bu bölümde ayrıca K. Memmedli’nin yayına hazırladığı Möcüz şiirlerinin Tebriz ve Bakü neşirlerinin ciddi kusurları ve bu kusurların oluşma nedenleri ortaya konulmuştur. Tahran, Tebriz, Bakü neşirleri tek tek ele alınarak değerlendirilmeye tabii tutulmuştur. Kamil Veli Nerimanoğlu’nun Möcüz şiirleri neşri ayrıca kıymetlendirilmiştir.

Eserin beşinci ve son bölümünde Möcüz’ün hayatı ve sanatının 70 yıllık araştırma tarihi ele alınmıştır. Helilov’un eserinde İran’da Möcüz’le ilgili yapılan çalışmalardan da geniş olarak istifade edildiğini, özellikle M. T. Zehtabi, Y. Şeyda, M. Nikabi, H. S. Kurrayi’nin Möcüz’ün hayatı ve sanatının öğrenilmesinde önemli eserler ortaya koyduklarını görmekteyiz. Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Farsça, İngilizce, Rusça, İtalyanca gibi farklı dillere ait çok sayıda kaynak kullanılarak hazırlanan “Cenubi Azerbaycan Şairi Mirze Eli Möcüz” adlı eser şairi bütün yönleriyle ele alan çok önemli bir araştırmadır. 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli simalarından biri olan Möcüz’ün hayatı, sanatı ve edebi kişiliği hakkında yapılan araştırmaların ne-

ticelerini hazırladığı monografik eserle aksettiren Ferman Helilov’a çok teşekkür ederiz.